

УДК 338.439:631.147:504

Ю. С. Завадська,
аспірант, Житомирський національний агроекологічний університет

ОЦІНКА І РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІЧНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА

Y. Zavadska

EVALUATION AND RESERVES INCREASING OF ORGANIC AGRICULTURAL'S ECONOMIC EFFICIENCY

Проаналізовано економічну ефективність виробництва органічної агропромислової продукції. Доведено, що органічний метод господарювання є рентабельним як в тваринництві, так і у рослинництві. Це досягається за рахунок достатнього рівня урожайності та продуктивності; відповідної витратної структури. Визначено особливості цінової політики у досліджуваній темі, а саме непропорційність цінової надбавки за органічний статус продукції на рівні товаровиробників та торговельних мереж.

In this article the economic efficiency of organic agricultural products is analyzed. It was proved that the organic method of management is profitable both in livestock and crop production that is achieved at the expense of the sufficient level of crop yield, efficiency and appropriate expense structure. The peculiarities of price policy in the sphere of domestic organic production in particular disproportionate price premiums for organic products' status of commodity producers and retailers are determined.

Ключові слова: ринок, органічна сільськогосподарська продукція, економічна ефективність, підприємництво.

Key words: market, organic agricultural production, economic efficiency, entrepreneurship.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Характерологічною ознакою та одним із визначальних векторів агровиробництва у XXI ст. стали альтернативні системи господарювання. Така ситуація викликана необхідністю активізації діяльності у напрямі охорони навколишнього середовища, збереження невідновлюваних ресурсів, досягнення безпечності та поліпшення якості продуктів харчування, а також рядом інших важливих факторів. Як результат, відбувається динамічне зростання ринку органічної продукції та постійне збільшення кількості його учасників. У цих умовах, мотивацією переходу до цієї системи господарювання є здебільшого ідейна її складова, основою якого є екологічний та соціальний аспект. Однак, гальмівного характеру в процесі входження нових виробників органічної продукції у зазначену сферу відіграє наявність дискусійних положень щодо економічної ефективності цього методу господарювання та високий ступінь його ризикованості. Дані положення зумовили вибір теми дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У науковій літературі дослідженням проблематики органічного агровиробництва присвячені праці таких зарубіжних і вітчизняних авторів, як І. Артиш, В. Вовк, А. Говард, І. Кобець [2], О. Козлова [3], А. Мазурова [4], А. Подолинський [6], Дж. Родел, В. Рудницька [7], М. Федотов, О. Ходаківська та ін. Разом з тим, недостатньо досліджені питання економічної ефективності органічного методу господарювання. Зазначена проблематика потребує подальшого дослідження.

ОБ'ЄКТ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ

Метою дослідження є розробка теоретичних і практичних засад діагностики економічної ефективності органічного агровиробництва. Об'єктом дослідження є процес оцінки та резервів зростання економічної ефективності органічного методу господарювання. Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних і практичних аспектів економічної

ефективності органічного агрови-робництва.

Методологічною основою дослідження слугував системний підхід, у контексті якого проведено діагностику економічної ефективності органічного агровиробництва та чинників її підвищення. Крім того, використано загальні та спеціальні методи і прийоми наукового дослідження. Зокрема, за допомогою методів співставлення та узагальнення, індукції і дедукції визначено наявний стан та перспективи подальшого розвитку сфери органічного агровиробництва; за допомогою абстрактно-логічного методу — сформульовано висновки; економіко-статистичного методу — опрацьовано масив статистичних даних та аналіз показників економічної ефективності діяльності підприємств-виробників органічної продукції.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Протягом останніх декількох десятиліть відбулося стрімке поширення органічного методу господарювання, особливо помітна така тенденція в економічно розвинених країнах. Органічне агровиробництво є альтернативою, яка дає можливість вирішити ряд проблем, що існують при використанні традиційних методів ведення господарської діяльності. Органічний метод господарювання знижує негативний вплив агрохімічних речовин, зводячи до мінімуму забруднення навколишнього середовища, сприяючи повторному використанню та утилізації органічних відходів, підвищенню біорізноманіття та продуктивності ґрунту. Органічне сільське господарство та агробізнес сприяють зростанню рівня життя сільського населення на основі створення додаткових робочих місць, що зумовлено необхідністю мінімізації використання техніки.

В Україні розвиток органічного виробництва знаходиться на стадії свого формування, хоча підприємства, що спеціалізуються на виробництві органічної продукції, з'явилися у 70-х рр. минулого століття. Визначальним чинником функціонування ринку органічної агропродовольчої продукції є ціна. Особливість органічних товарів — їх вища ціна (у середньому на 50—300 %), що підтверджується результатами дослідження (табл. 1). Проте, аналіз статистичних даних дає підстави констатувати певне перевищення ціни реалізації органічної продукції

Таблиця 1. Ціна реалізації органічної сільськогосподарської продукції вітчизняного виробництва в Україні

Вид продукції	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. до 2009 р.	Ціна реалізації звичайної продукції у середньому по Україні в 2011 р., грн./т
	грн. / т			%	
Пшениця озима	124,6	132,9	159,6	128,1	132,7
Пшениця яра	114,5	131,0	154,7	135,2	143,27
Жито	76,14	93,22	144,58	189,9	129,79
Кукурудза на зерно	81,7	90,14	128,72	157,6	135,43
Ячмінь озимий	77,2	85,5	127,7	177,0	126,6
Ячмінь ярий	87,3	89,3	187,1	131,4	142,02
Овес	86,36	101,71	157,8	182,7	156,97
Соняшник	-	292,91	305,74	-	322,49
Соя	129,32	233,32	299,42	231,5	291,84
Цукрові буряки	48,5	63,62	79,4	163,8	51,92
Молоко	171,4	168,72	297,03	173,3	313,12
М'ясо ВРХ	777,1	887,7	1103,17	142,0	1196,68
М'ясо свиней	973,5	1142,54	1472,3	151,2	1364,79
Мед	1468,0	1856,2	2149,6	146,4	2329,63

Джерело: розраховано за даними сертифікаційного органу "Органік Стандарт" та за даними Державного комітету статистики України [8].

і традиційної, а у деяких випадках вона навіть нижча. Вища ціна зернових органічних культур зумовлена їх реалізацією на експорт. Натомість, органічна продукція тваринництва продається здебільшого як звичайна, за встановленими ринковими цінами. Наприклад, переважний обсяг молочної органічної продукції, за рахунок високої якості, реалізується на лінії виробництва дитячого харчування. Однак цей чинник на загальний рівень ціни цієї продукції впливає не суттєво. Така цінова ситуація пояснюється, насамперед, відсутністю нормативно-правового врегулювання відносин у цій сфері, законодавчого закріплення статусу органічної продукції, що значно уповільнює розвиток ринку, що досліджується.

Важливим аспектом розуміння ринкової ситуації у сфері органічного агровиробництва є співвідношення цін на сировинну сільськогосподарську і кінцеву (товарну) продукцію. Вони значно різняться, що знижує рівень роздрібних продажів і розвиток ринку в цілому. Зокрема, якщо ціна на органічну пшеницю є дещо вищою за звичайну, то роздрібна вартість органічного борошна перевищує вартість звичайного майже у 5 разів (ціна органічного — 12,9 грн./кг, ціна звичайного — 2,75 грн./кг) станом на 01.09.2012 р. Ціна органічного молока у роздрібному продажі становить 24,3 грн., що у 3,4 рази перевищує ціну звичайного [8]. Така цінова політика простежується і по всіх інших видах органічної продукції. Для нівелювання негативного впливу зазначених обставин нагальною необхідністю є розробка та практичне застосування єдиного механізму формування ціни у цій сфері.

Таблиця 2. Основні характеристики сільськогосподарських виробників органічної продукції у розрізі організаційно-правової форми підприємств, 2011 р.

Показник	С.-г. підприємства, всього	у т.ч. за організаційно-правовою формою			
		СФГ	ПП	ГТ	інші
Кількість підприємств	62	8	18	32	4
Середньооблікова кількість працівників, зайнятих у с.-г. виробництві, чол.	43	49	53	38	57
у т.ч. в рослинництві	24	46	22	22	39
в тваринництві	18	4	31	16	18
Площа с.-г. угідь, тис. га	75949	12528	28760	27477	7184
з неї взято в оренду	68443	12398	28290	26777	978
Чистий дохід (виручка) від реалізації с.-г. продукції, млн грн.	156,23	39,98	16,91	92,97	6,38
Прибуток, збиток (-) від реалізації с.-г. продукції, млн грн.	32,7	13,6	5,2	20,9	-1,7
Рівень рентабельності (збитковості) с.-г. виробництва, %	26	52	44	29	-21

Джерело: розраховано за даними сертифікаційного органу "Органік Стандарт".

Важливим компонентом при формуванні ціни будь-якої продукції є її собівартість. Цей аспект зумовлює необхідність більш детального аналізу структури витратної частини виробництва органічної агропродовольчої продукції. Заборона на використання засобів хімізації спричиняє відмінності, виявлені у процесі аналізу структури витрат на виробництво органічної та звичайної агропродовольчої продукції. Основною статтею витрат органічного виробництва є прямі матеріальні витрати, які у 2011 р. становили 60 % від загальної суми собівартості. В їх структурі переважну частину складають витрати на насіння та посадкового матеріалу, що пояснюється їх вищою вартістю закупівлі і, подекуди, необхідністю їх експорту із-за кордону, що знову ж таки значно впливає на їх ціну. Проведені дослідження показують, що при використанні органічного методу господарювання значно скорочуються витрати на нафтопро-

дукти і мінеральні добрива. Крім того, за органічного агровиробництва значно вищими є прямі витрати на оплату праці (становлять 21 % у загальній витратній структурі) порівнюючи із середнім рівнем витрат по Україні.

Однак, незважаючи на скорочення деяких затратних частин виробництва органічної продукції, її більша вартість пояснюється рядом статей затрат, в яких немає потреби при виробництві звичайної продукції. Насамперед, це необхідність проходження процедури сертифікації, яка є досить дорогою. Вартість сертифікації залежить від декількох чинників: 1) національної приналежності сертифікаційної організації; 2) умов стандартизації та особливостей процедури їх здійснення; 3) розмірів підприємства та ін. Особливі вимоги щодо зберігання та реалізації продукції також значно збільшують витрати органічного підприємства. Крім того, виробники органічної продукції несуть додаткові затрати за рахунок необхідності переведення землі під пар для відновлення її родючості.

У процесі дослідження проаналізовано діяльність 62 підприємств-виробників органічної продукції станом у 2011 р. (табл. 2). У цілому, органічне агровиробництво є рентабельним (рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств-виробників органічної продукції у становив 26 %). Групування підприємств вибіркової сукупності за організаційно-правовою формою господарювання дало змогу виявити, що найбільш ефективним є виробництво органічної продукції фермерськими господарствами та приватними підприємствами. Діяльність господарств інших організаційно-правових форм господарювання є менш ефективними.

Аналізуючи діяльність підприємств-виробників органічної продукції, варто зазначити, що найбільша їх частка зосереджена в Лісостеповій зоні (табл. 3). Середній розмір площ сільськогосподарських угідь у розрахунку на 1 підприємство у зоні Полісся найменший і становить 823,5 га. У

Лісостеповій зоні (табл. 3). Середній розмір площ сільськогосподарських угідь у розрахунку на 1 підприємство у зоні Полісся найменший і становить 823,5 га. У

Таблиця 3. Розподіл виробників органічної продукції за природно-кліматичними зонами, 2011 р.

Показник	С.-г. підприємства, всього	у т.ч. по зонах		
		Полісся	Лісостеп	Степ
Кількість підприємств	62	19	30	13
Середньооблікова кількість працівників, зайнятих у с.-г. виробництві, чол.	43	31,2	43,6	57,0
у т.ч. в рослинництві	24	23	22	33
в тваринництві	18	8	22	29
Площа с.-г. угідь, тис. га	75949,0	15647,0	30440,0	29862,0
з неї взято в оренду	68443,0	15252,0	30208,0	22982,0
Середньозважена площа с.-г. угідь, га	1225,0	823,5	1014,7	2297,1
з неї взято в оренду	1103,9	802,7	1006,9	1767,9
Чистий дохід (виручка) від реалізації с.-г. продукції, млн грн.	156,2	40,1	63,1	53,0
Прибуток, збиток (-) від реалізації с.-г. продукції, млн грн.	32,7	5794,5	32513,5	8407,0
Рівень рентабельності с.-г. виробництва, %	26,0	25,9	29,4	23,8

Джерело: розраховано за даними сертифікаційного органу "Органік Стандарт".

Таблиця 4. Урожайність органічної продукції рослинництва, 2011 р.

Рік	Урожайність, ц/га								
	Пшениця озима	Пшениця яра	Жито	Кукурудза на зерно	Ячмінь озимий	Ячмінь ярий	Соняшник	Соя	Цукрові буряки
Органічна продукція									
2009	31,1	28,8	16,5	68,6	18,5	26,7	-	12,5	326,8
2010	24,2	15,9	16,0	42,7	19,6	23,9	15,4	15,9	221,6
2011	38,4	34,7	16,3	59,8	22,7	26,4	14,7	18,9	330,0
У середньому по Україні									
2009	31,2	26,3	20,7	50,2	27,7	22,3	15,2	16,8	314,9
2010	27,1	21,0	16,7	45,1	22,4	18,3	15,0	16,2	279,5
2011	33,9	33,5	20,7	64,4	24,7	23,4	18,4	20,4	363

Джерело: розраховано за даними сертифікаційного органу "Органік Стандарт" та Державного комітету статистики України [8; 9; 10].

Таблиця 5. Ефективність виробництва органічної продукції тваринництва, 2011 р.

Рік	Надійшло молока на корову, кг	Середньодобовий приріст ВРХ на відгодівлі, г	Вироблено м'яса ВРХ на 100 га с.-г. угідь, ц	Вироблено молока на 100 га с.-г. угідь, ц
Органічна продукція				
2009	4018,6	268,6	73,5	445,6
2010	4497,3	216,6	74,9	330,8
2011	4133,0	376,6	92,7	360,2
У середньому по Україні				
2009	4049	469	74,9	311,4
2010	4082	461	78,9	302,3
2011	4174	481	80,2	298,6

Джерело: розраховано за даними сертифікаційного органу "Органік Стандарт" та Державного комітету статистики України [8; 9; 10].

зоні Лісостепу цей показник більший — 1014,7 га. Середньозважена площа сільськогосподарських угідь підприємств-виробників органічної продукції зони Степу сягає понад 1760 га. Така відмінність розмірів земельних ділянок у зональному розрізі зумовлена виробничим напрямом та спеціалізацією господарств.

Характерним для органічного господарювання в Україні є значне використання у виробництві орендованих земель — понад 90 %. Результати дослідження свідчать, що відбувається поступове зменшення розмірів вітчизняних сертифікованих органічних підприємств. Якщо ще у 2007—2009 рр. середній розмір підприємства становив 3 тис. га, то у 2011 р. зменшився до 1,23 тис. га і досить сильно варіює — від декількох гектарів до десятків тисяч гектарів. При цьому, господарства із відносно великою кількістю земель для цієї сфери є виробниками зернових, що вирощуються з метою експорту. Забезпеченням органічною агропродовольчою продукцією здебільшого займаються невеликі підприємства із меншими площами земель, що пояснюється наразі високою вартістю процедури сертифікації (ціна у галузі рослинництва встановлюється залежно від кількості задіяних у органічному виробництві площ земель).

Проведений аналіз ефективності виробництва органічної продукції рослинництва засвідчив, що урожайність за органічної системи господарювання наближається до середніх показників по Україні, а у деяких випадках навіть є

більшою (табл. 4). Зокрема, у 2011 р. урожайність органічної пшениці та ячменю ярого перевищує врожайність цих культур, вирощених у відповідності до традиційних технологій.

Виробництво органічної продукції рослинництва тісно пов'язане із розвитком тваринництва, оскільки при вирощуванні органічних сільськогосподарських культур існує нагальна потреба у внесенні "чистих" органічних добрив, а для дотримання органічної методики виробництва продукції тваринництва потрібні корми відповідної якості. Органічне виробництво продукції тваринництва врегульовується значною кількістю норм та правил і ґрунтується на турботливому ставленні до тварин, обмеженні використанні медичних препаратів тощо.

Виробництво органічної продукції тваринництва в Україні почало розвиватись нещодавно і набуває все більшого поширення. Відбувається постійне зростання кількості підприємств, які спеціалізуються на органічному тваринництві чи мають хоча б відповідну виробничу лінію. Зіставивши у ході дослідження показники ефективності звичайного і органічного тваринництва, встановили, що загалом продуктивність органічного тваринництва є дещо нижчою за аналогічні показники звичайного виробничого методу (табл. 5).

Середньодобовий приріст ВРХ на відгодівлі становив у 2011 р. 80 % від рівня традиційного виробництва, а надій молока на корову майже йому дорівнював. За такими показниками, як виробництво м'яса ВРХ та молока на 100 га с.-г. угідь, органічний

метод виявився ефективнішим ніж звичайна виробнича система і перевищив її рівень у першому випадку на 15 %, а у другому на 20 %. Отримані результати свідчать, що за органічного методу господарювання наявні ресурси підприємств використовуються більш раціонально.

Варто зазначити, що найнижчий рівень ефективності відстежується під час переходу до органічного виробництва. Проте, після завершення конверсійного періоду урожайність сільськогосподарських культур починає зростати. Зокрема, відповідно до отриманих результатів аналізу ефективності впровадження органічного методу господарювання на прикладі ПП "Агроєкологія" Шишацького району Полтавської області було встановлено, що урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тваринництва є вищими ніж середні показники по Україні [1]. Наведений приклад дає можливість стверджувати про наявність резервів зростання економічної ефективності у цій сфері господарювання.

ВИСНОВКИ

Отримані результати дослідження дають можливість зробити наступні висновки.

1. У структурі виробництва вітчизняної органічної продукції домінує рослинницький напрям, з-поміж якого найбільшу питому вагу займає виробництво зернових. Значення урожайності, отриманої досліджуваними підприємствами-виробниками органічної продукції наближається до середніх показників по Україні, а у деяких випадках навіть є більшим. Протягом 2009—2011 рр. погравало виробництво органічної продукції тваринництва, економічна ефективність виробництва якої, на відміну від рослинницького напрямку, є нижчою.

2. Механізм регулювання цінової політики у сфері органічного агровиробництва в Україні неналагоджений. Цінова різниця між органічною та звичайною продукцією на рівні оптових продажів невелика. Найбільший прибуток на ринку органічної продукції отримують торговельні мережі або товаровиробники, що реалізують власну продукцію самостійно.

3. Діяльність вітчизняних виробників органічної агропродовольчої продукції характеризується достатніми показниками ефективності. Проте ускладнюється негативними чинниками ендогенного та екзогенного походження, такими як несформоване інституційне середовище; несприятлива кон'юнктура ринку; брак досвіду ведення бізнесу у зазначеній сфері; відсутність "органічного статусу" товаровиробників. Усунення зазначених деструктивних факторів сприятиме формуванню ринку органічної агропродовольчої

продукції, з одного боку, а з іншого, сприятиме зміцненню економічного потенціалу товаровиробників.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Подальші дослідження спрямовуватимуться на розробку організаційно-економічного механізму регулювання цінової політики у сфері органічного агровиробництва; визначення рівня соціальної та екологічної ефективності органічного методу господарювання.

Література:

1. Антонець С.С. Органічне землеробство: з досвіду ПП "Агроєкологія" Шишацького району Полтавської області. Практичні рекомендації / С.С. Антонець, А.С. Антонець, В.М. Писаренко [та ін.]. — Полтава: РВВ ПДАА, 2010. — 200 с.
 2. Кобець М.І. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку [Електронний ресурс] / М.І. Кобець. — Режим доступу: http://ta.swap-rural.org.ua/files/200910051523260.-P2004_01_051_04.pdf
 3. Козлова О.А. Теория и методология формирования рынка органической продукции на основе холистического маркетинга / О.А. Козлова: автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра. экон. наук: 08.00.05. — Омск, 2011. — 43 с.
 4. Мазурова А.Ю. География мирового рынка биоорганических продуктов питания: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук: 25.00.24. / А.Ю. Мазурова — М., 2009. — 25 с.
 5. Натуральные и органические продукты питания [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://natur-boutique.ua/index.php?cat=90>
 6. Подолинский А. Введение в биодинамическое земледелие. / А. Подолинский. — М.: Аккоринформиздат, 1994. — 176 с.
 7. Рудницька О.В. Маркетингова діяльність сільськогосподарських підприємств на ринку органічної агропродовольчої продукції: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.04 / Національний аграрний ун-т. — К., 2007. — 19 с.
 8. Сільське господарство України. Статистичний збірник / за ред. Ю.М. Остапчука. — К.: Держ. комітет статистики України, 2011. — 395 с.
 9. Сільське господарство України. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. — Режим доступу до докум.: <http://library.oseu.edu.ua/docs/StatSchorichnyk%20Ukrainy%202010.pdf>
 10. Сільське господарство України. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. — Режим доступу до докум.: <http://library.oseu.edu.ua/docs/StatSchorichnyk%20Ukrainy%202009.pdf>
- Стаття надійшла до редакції 11.03.2013 р.*